

Seminarul 5

1. Fie $f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ funcția definită prin $f(x, y) := x\sqrt{x^2 + y^2}$. Să se determine derivatele parțiale de ordinul întâi ale lui f , $\nabla f(3, 4)$ și $df(3, 4)$.
2. **(Temă)** Fie $A := \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid y \neq 0\}$ și fie funcția $f : A \rightarrow \mathbb{R}$, definită prin $f(x, y) := \operatorname{arctg} \frac{x}{y}$. Să se determine derivatele parțiale de ordinul întâi ale lui f , $\nabla f(1, 1)$ și $df(1, 1)$.
3. Fie mulțimea $A := \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 \mid xy + 2z > 0\}$ și fie $f : A \rightarrow \mathbb{R}^2$ funcția definită prin $f(x, y, z) := (\ln(xy + 2z), \sin(xy + yz + zx))$. Să se determine derivatele parțiale de ordinul întâi ale lui f și $df(2, -1, 2)$.
4. **(Temă)** Fiind dată funcția $f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^3$,

$$f(x, y) := (x^2 - y, xy + y^2, \sin(x^2 - y^2)),$$

să se determine $df(1, 1)$.

5. Să se demonstreze că funcția $f : (0, \infty) \times \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x, y) := \operatorname{arctg} \frac{y}{x}$ satisface egalitatea

$$x \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) - y \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 1 \quad \text{oricare ar fi } (x, y) \in (0, \infty) \times \mathbb{R}.$$

6. **(Temă)** Fie mulțimea $A := \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 \mid x^3 + y^3 + z^3 > 3xyz\}$ și fie $f : A \rightarrow \mathbb{R}$ funcția definită prin $f(x, y, z) := \ln(x^3 + y^3 + z^3 - 3xyz)$. Să se demonstreze că pentru orice $(x, y, z) \in A$ are loc egalitatea

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y, z) + \frac{\partial f}{\partial y}(x, y, z) + \frac{\partial f}{\partial z}(x, y, z) = \frac{3}{x + y + z}.$$

7. Să se determine $\alpha \in \mathbb{R}$ astfel încât funcția $f : \mathbb{R} \times (0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$, definită prin $f(x, y) := y^\alpha e^{-x^2/(4y)}$, să satisfacă

$$\forall (x, y) \in \mathbb{R} \times (0, \infty) : \quad x^2 \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = \frac{\partial}{\partial x} \left(x^2 \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) \right).$$

8. Fie $r > 0$, fie $A := \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid x^2 + y^2 < r^2\}$ și fie $f : A \rightarrow \mathbb{R}$ funcția definită prin

$$f(x, y) := 2 \ln \frac{r\sqrt{8}}{r^2 - x^2 - y^2}.$$

Să se demonstreze că pentru orice $(x, y) \in A$ are loc egalitatea

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) + \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) = e^{f(x, y)}.$$

9. **(Temă)** Să se demonstreze că funcția $f : (0, \infty) \times \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, definită prin

$$f(x, y) := (x^2 + y^2) \operatorname{arctg} \frac{y}{x},$$

satisface pentru orice $(x, y) \in (0, \infty) \times \mathbb{R}$ egalitatea

$$x^2 \frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) + 2xy \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y) + y^2 \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) = 2f(x, y).$$

10. (Exemplu de funcție discontinuă, derivabilă după orice direcție) Să se demonstreze că funcția $f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$, definită prin

$$f(x, y) = \begin{cases} \frac{x^2 y}{x^6 + y^2} & \text{dacă } (x, y) \neq (0, 0) \\ 0 & \text{dacă } (x, y) = (0, 0), \end{cases}$$

este discontinuă în punctul $(0, 0)$, dar este derivabilă după orice direcție în acest punct.

Observație. Acest exemplu arată de ce nu ne putem rezuma la derivatele parțiale. Dacă derivabilitatea parțială ar fi singurul concept de diferențiabilitate pe care l-am folosi, atunci ar apărea acest fenomen neplăcut, al existenței unor funcții diferențiabile care sunt discontinue. În cazul diferențiabilității Fréchet acest fenomen nu apare. Orice funcție diferențiabilă Fréchet într-un punct este continuă în acel punct.

Algoritm cu ajutorul căruia se poate studia diferențiabilitatea unei funcții reale $f : A \subseteq \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ într-un punct $a \in \operatorname{int} A$:

- I. Se studiază dacă f este derivabilă parțial în punctul a .

- dacă f nu este derivabilă parțial în a , atunci f nu este diferențiabilă în punctul a ;
- dacă f este derivabilă parțial în a , atunci se calculează $\frac{\partial f}{\partial x_j}(a)$ pentru $j = 1, \dots, n$ și se trece la etapa următoare.

II. Se studiază limita

$$\begin{aligned} \ell &= \lim_{x \rightarrow a} \frac{1}{\|x - a\|} \left[f(x) - f(a) - \sum_{j=1}^n (x_j - a_j) \frac{\partial f}{\partial x_j}(a) \right] \\ &= \lim_{(h_1, \dots, h_n) \rightarrow 0_n} \frac{f(a_1 + h_1, \dots, a_n + h_n) - f(a) - \sum_{j=1}^n h_j \frac{\partial f}{\partial x_j}(a)}{\sqrt{h_1^2 + \dots + h_n^2}}. \end{aligned}$$

- dacă $\ell = 0$, atunci f este diferențiabilă în a și

$$\forall h = (h_1, \dots, h_n) \in \mathbb{R}^n : df(a)(h) = \sum_{j=1}^n h_j \frac{\partial f}{\partial x_j}(a);$$

- în caz contrar, f nu este diferențiabilă în a .

Pentru o funcție vectorială $f = (f_1, \dots, f_m) : A \rightarrow \mathbb{R}^m$ se studiază, pe baza algoritmului de mai sus, diferențiabilitatea în a a fiecărei componente scalare $f_i : A \rightarrow \mathbb{R}$ ($i = 1, \dots, m$).

- dacă toate funcțiile f_1, \dots, f_m sunt diferențiabile în a , atunci f este diferențiabilă în a și

$$df(a) = (df_1(a), \dots, df_m(a)).$$

- în caz contrar, f nu este diferențiabilă în a .

Foarte util în studiul diferențiabilității este următorul rezultat.

Teoremă. Dacă $A \subseteq \mathbb{R}^n$ este o mulțime deschisă, iar $f : A \rightarrow \mathbb{R}^m$ este o funcție derivabilă parțial pe A , cu toate derivatele parțiale continue pe A , atunci f este diferențiabilă pe A .

11. Să se studieze diferențiabilitatea funcției $f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$, definite prin $f(x, y) := \sqrt[3]{x^3 - y^3}$.

Rezolvări

1. Pentru orice $(x, y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0, 0)\}$ avem

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \sqrt{x^2 + y^2} + x \cdot \frac{2x}{2\sqrt{x^2 + y^2}} = \frac{2x^2 + y^2}{\sqrt{x^2 + y^2}}$$

și

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = x \cdot \frac{2y}{2\sqrt{x^2 + y^2}} = \frac{xy}{\sqrt{x^2 + y^2}}.$$

Formulele de mai sus pentru derivatele parțiale de ordinul întâi ale lui f nu sunt valabile și în originea lui \mathbb{R}^2 . În acest punct derivabilitatea parțială trebuie studiată cu ajutorul definiției. Deoarece

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{f(x, 0) - f(0, 0)}{x - 0} = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{x|x|}{x} = \lim_{x \rightarrow 0} |x| = 0,$$

rezultă că $\frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) = 0$. Pe de altă parte, deoarece

$$\lim_{y \rightarrow 0} \frac{f(0, y) - f(0, 0)}{y - 0} = \lim_{y \rightarrow 0} \frac{0}{y} = 0,$$

rezultă că $\frac{\partial f}{\partial y}(0, 0) = 0$. Avem

$$\nabla f(x, y) = \left(\frac{\partial f}{\partial x}(x, y), \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) \right) \Rightarrow \nabla f(3, 4) = \left(\frac{34}{5}, \frac{12}{5} \right).$$

Diferențiala lui f în punctul $(3, 4)$ este aplicația liniară $df(3, 4) : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$, definită prin

$$df(3, 4)(h_1, h_2) = \frac{\partial f}{\partial x}(3, 4) \cdot h_1 + \frac{\partial f}{\partial y}(3, 4) \cdot h_2 = \frac{34}{5} h_1 + \frac{12}{5} h_2.$$

2. Răspunsuri: $f(x, y) := \operatorname{arctg} \frac{x}{y}$,

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \frac{y}{x^2 + y^2}, \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = -\frac{x}{x^2 + y^2}, \quad \nabla f(1, 1) = \left(\frac{1}{2}, -\frac{1}{2} \right),$$

$$df(1, 1)(h_1, h_2) = \frac{1}{2} h_1 - \frac{1}{2} h_2.$$

3. Fie $f_1, f_2 : A \rightarrow \mathbb{R}$ funcțiile definite prin $f_1(x, y, z) := \ln(xy + 2z)$ și respectiv $f_2(x, y, z) := \sin(xy + yz + zx)$. Acestea sunt componentele scalare ale lui f . Pentru orice $(x, y, z) \in A$ avem

$$\begin{aligned} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y, z) &= \left(\frac{\partial f_1}{\partial x}(x, y, z), \frac{\partial f_2}{\partial x}(x, y, z) \right) \\ &= \left(\frac{y}{xy + 2z}, (y + z) \cos(xy + yz + zx) \right), \\ \frac{\partial f}{\partial y}(x, y, z) &= \left(\frac{\partial f_1}{\partial y}(x, y, z), \frac{\partial f_2}{\partial y}(x, y, z) \right) \\ &= \left(\frac{x}{xy + 2z}, (z + x) \cos(xy + yz + zx) \right), \\ \frac{\partial f}{\partial z}(x, y, z) &= \left(\frac{\partial f_1}{\partial z}(x, y, z), \frac{\partial f_2}{\partial z}(x, y, z) \right) \\ &= \left(\frac{2}{xy + 2z}, (x + y) \cos(xy + yz + zx) \right). \end{aligned}$$

Diferențiala Fréchet a funcției f în punctul $(2, -1, 2) \in A$ este aplicația liniară $df(2, -1, 2) : \mathbb{R}^3 \rightarrow \mathbb{R}^2$, a cărei matrice este matricea Jacobi

$$\begin{aligned} J(f)(2, -1, 2) &= \begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x}(2, -1, 2) & \frac{\partial f_1}{\partial y}(2, -1, 2) & \frac{\partial f_1}{\partial z}(2, -1, 2) \\ \frac{\partial f_2}{\partial x}(2, -1, 2) & \frac{\partial f_2}{\partial y}(2, -1, 2) & \frac{\partial f_2}{\partial z}(2, -1, 2) \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} -\frac{1}{2} & 1 & 1 \\ 1 & 4 & 1 \end{pmatrix}. \end{aligned}$$

Prin urmare, pentru orice $(h_1, h_2, h_3) \in \mathbb{R}^3$ avem

$$\begin{aligned} df(2, -1, 2)(h_1, h_2, h_3) &= \begin{pmatrix} -\frac{1}{2} & 1 & 1 \\ 1 & 4 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} h_1 \\ h_2 \\ h_3 \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} -\frac{1}{2}h_1 + h_2 + h_3 \\ h_1 + 4h_2 + h_3 \end{pmatrix}. \end{aligned}$$

4. Răspunsuri: $f(x, y) := (x^2 - y, xy + y^2, \sin(x^2 - y^2))$,

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = (2x, y, 2x \cos(x^2 - y^2)),$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = (-1, x + 2y, -2y \cos(x^2 - y^2)),$$

$$J(f)(x, y) = \begin{pmatrix} 2x & -1 \\ y & x + 2y \\ 2x \cos(x^2 - y^2) & -2y \cos(x^2 - y^2) \end{pmatrix},$$

$df(1, 1)$ este aplicația liniară $df(1, 1) : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^3$, definită prin

$$\begin{aligned} df(1, 1)(h_1, h_2) &= J(f)(1, 1) \begin{pmatrix} h_1 \\ h_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2 & -1 \\ 1 & 3 \\ 2 & -2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} h_1 \\ h_2 \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} 2h_1 - h_2 \\ h_1 + 3h_2 \\ 2h_1 - 2h_2 \end{pmatrix}. \end{aligned}$$

5. Avem $f(x, y) := \arctg \frac{y}{x}$, deci

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = -\frac{y}{x^2 + y^2} \quad \text{și} \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = \frac{x}{x^2 + y^2},$$

de unde

$$x \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) - y \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 1 \quad \text{oricare ar fi } (x, y) \in (0, \infty) \times \mathbb{R}.$$

6. Indicație: se folosește identitatea

$$(x + y + z)^3 = x^3 + y^3 + z^3 + 3(x + y + z)(xy + yz + zx) - 3xyz,$$

de unde

$$\begin{aligned} x^3 + y^3 + z^3 - 3xyz &= (x + y + z)^3 - 3(x + y + z)(xy + yz + zx) \\ &= (x + y + z)(x^2 + y^2 + z^2 - xy - yz - zx). \end{aligned}$$

7. Pentru orice $(x, y) \in \mathbb{R} \times (0, \infty)$ avem $f(x, y) = y^\alpha e^{-x^2/(4y)}$, deci

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = -\frac{xy^{\alpha-1}}{2} e^{-x^2/(4y)},$$

de unde $x^2 \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = -\frac{x^3 y^{\alpha-1}}{2} e^{-x^2/(4y)}$ și prin urmare

$$\begin{aligned} \frac{\partial}{\partial x} \left(x^2 \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) \right) &= -\frac{3x^2 y^{\alpha-1}}{2} e^{-x^2/(4y)} + \frac{x^4 y^{\alpha-2}}{4} e^{-x^2/(4y)} \\ &= \frac{1}{4} x^2 y^{\alpha-2} e^{-x^2/(4y)} (x^2 - 6y). \end{aligned}$$

Pe de altă parte, avem

$$\begin{aligned} x^2 \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) &= x^2 \left(\alpha y^{\alpha-1} e^{-x^2/(4y)} + \frac{x^2 y^{\alpha-2}}{4} e^{-x^2/(4y)} \right) \\ &= \frac{1}{4} x^2 y^{\alpha-2} e^{-x^2/(4y)} (x^2 + 4\alpha y). \end{aligned}$$

Așadar, egalitatea din enunț are loc pentru orice $(x, y) \in \mathbb{R} \times (0, \infty)$ dacă și numai dacă $4\alpha = -6$, adică $\alpha = -\frac{3}{2}$.

8. Cum $f(x, y) := 2 \ln \frac{r\sqrt{8}}{r^2 - x^2 - y^2}$, avem

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \frac{4x}{r^2 - x^2 - y^2} \quad \text{și} \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = \frac{4y}{r^2 - x^2 - y^2},$$

de unde

$$\begin{aligned} \frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) &= \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{4x}{r^2 - x^2 - y^2} \right) \\ &= \frac{4(r^2 - x^2 - y^2) - 4x(-2x)}{(r^2 - x^2 - y^2)^2} = \frac{4(r^2 + x^2 - y^2)}{(r^2 - x^2 - y^2)^2} \end{aligned}$$

și analog

$$\frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) = \frac{4(r^2 - x^2 + y^2)}{(r^2 - x^2 - y^2)^2}.$$

Drept urmare, avem

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) + \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) = \frac{8r^2}{(r^2 - x^2 - y^2)^2} = e^{f(x, y)}$$

pentru orice $(x, y) \in A$.

9. Indicație: se procedează ca în rezolvarea problemei anterioare, ținând seama de definiția derivatei parțiale mixte $\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} = \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial f}{\partial y} \right)$.

10. Deoarece

$$\lim_{k \rightarrow \infty} \left(\frac{1}{k}, \frac{1}{k^3} \right) = (0, 0) \quad \text{și} \quad \lim_{k \rightarrow \infty} f \left(\frac{1}{k}, \frac{1}{k^3} \right) = \lim_{k \rightarrow \infty} \frac{1/k^5}{2/k^6} = \lim_{k \rightarrow \infty} \frac{k}{2} = \infty,$$

rezultă că f este discontinuă în $(0, 0)$. Pe de altă parte, dacă $v = (v_1, v_2)$ este o direcție arbitrară din \mathbb{R}^2 , atunci

$$\lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(0_2 + tv) - f(0_2)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(tv_1, tv_2)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{t^3 v_1^2 v_2}{t(t^6 v_1^6 + t^2 v_2^2)} = \frac{v_1^2}{v_2},$$

dacă $v_2 \neq 0$ și respectiv

$$\lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(0_2 + tv) - f(0_2)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(tv_1, 0)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{0}{t} = 0,$$

dacă $v_2 = 0$. Prin urmare, f este derivabilă în 0_2 după orice direcție și

$$f'(0_2; v) = \begin{cases} v_1^2/v_2 & \text{dacă } v = (v_1, v_2), \text{ cu } v_2 \neq 0 \\ 0 & \text{dacă } v = (v_1, 0). \end{cases}$$

11. Considerăm mulțimea $A := \{(x, x) \mid x \in \mathbb{R}\}$. Atunci mulțimea $\mathbb{R}^2 \setminus A$ este deschisă, funcția f este derivabilă parțial pe $\mathbb{R}^2 \setminus A$, iar derivatele sale parțiale

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \frac{x^2}{\sqrt[3]{(x^3 - y^3)^2}} \quad \text{și} \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = -\frac{y^2}{\sqrt[3]{(x^3 - y^3)^2}}$$

sunt continue pe $\mathbb{R}^2 \setminus A$. Drept urmare, f este diferențiabilă în toate punctele lui $\mathbb{R}^2 \setminus A$.

Studiem în continuare diferențiabilitatea lui f în punctele lui A , adică în puncte de forma (a, a) , cu $a \in \mathbb{R}$. Verificăm mai întâi existența derivatelor parțiale în (a, a) . Avem

$$\begin{aligned} \lim_{x \rightarrow a} \frac{f(x, a) - f(a, a)}{x - a} &= \lim_{x \rightarrow a} \frac{\sqrt[3]{x^3 - a^3}}{x - a} = \lim_{x \rightarrow a} \sqrt[3]{\frac{(x - a)(x^2 + ax + a^2)}{(x - a)^3}} \\ &= \lim_{x \rightarrow a} \sqrt[3]{\frac{x^2 + ax + a^2}{(x - a)^2}} = \infty \end{aligned}$$

și analog

$$\begin{aligned}\lim_{y \rightarrow a} \frac{f(a, y) - f(a, a)}{y - a} &= \lim_{y \rightarrow a} \frac{\sqrt[3]{a^3 - y^3}}{y - a} = \lim_{y \rightarrow a} \sqrt[3]{\frac{-(y - a)(y^2 + ay + a^2)}{(y - a)^3}} \\ &= -\lim_{y \rightarrow a} \sqrt[3]{\frac{y^2 + ay + a^2}{(y - a)^2}} = -\infty\end{aligned}$$

oricare ar fi $a \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Prin urmare, f nu este derivabilă parțial, deci nu este nici diferențiabilă în punctele de forma (a, a) , cu $a \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$.

În fine, mai avem de studiat diferențiabilitatea lui f în punctul $(0, 0)$. Deoarece

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{f(x, 0) - f(0, 0)}{x - 0} = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{x}{x} = 1$$

și

$$\lim_{y \rightarrow 0} \frac{f(0, y) - f(0, 0)}{y - 0} = \lim_{y \rightarrow 0} \frac{-y}{y} = -1,$$

rezultă că f este derivabilă parțial în $(0, 0)$, $\frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) = 1$ și $\frac{\partial f}{\partial y}(0, 0) = -1$.

Trecem la etapa a II-a, adică la studiul limitei

$$\begin{aligned}\ell &= \lim_{(h_1, h_2) \rightarrow (0, 0)} \frac{f(0 + h_1, 0 + h_2) - f(0, 0) - h_1 \frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) - h_2 \frac{\partial f}{\partial y}(0, 0)}{\sqrt{h_1^2 + h_2^2}} \\ &= \lim_{(h_1, h_2) \rightarrow (0, 0)} \omega(h_1, h_2),\end{aligned}$$

unde

$$\begin{aligned}\omega(h_1, h_2) &= \frac{f(h_1, h_2) - f(0, 0) - h_1 \frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) - h_2 \frac{\partial f}{\partial y}(0, 0)}{\sqrt{h_1^2 + h_2^2}} \\ &= \frac{\sqrt[3]{h_1^3 - h_2^3} - h_1 + h_2}{\sqrt{h_1^2 + h_2^2}}.\end{aligned}$$

Întrucât

$$\lim_{k \rightarrow \infty} \omega\left(\frac{1}{k}, \frac{1}{k}\right) = 0 \quad \text{și} \quad \lim_{k \rightarrow \infty} \omega\left(\frac{2}{k}, \frac{1}{k}\right) = \frac{\sqrt[3]{7} - 1}{\sqrt{5}} \neq 0,$$

deducem că ℓ nu există, deci f nu este diferențiabilă în $(0, 0)$.

În concluzie, f este diferențiabilă pe $\mathbb{R}^2 \setminus A$ și nu este diferențiabilă pe A .